

КЛАСИФІКАЦІЯ ПОТОЧНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ВИЗНАНИМИ У ПРАВІ ТА БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ

Досліджено різні класифікації поточних зобов'язань, вивчено групування зобов'язань в нормативно-правовому полі та бухгалтерському обліку, а також подано загальну класифікацію поточних зобов'язань в законодавстві та бухгалтерському обліку

Постановка проблеми. Важливою передумовою господарської діяльності підприємства є наявність господарських засобів, придбання яких здійснюється за рахунок капіталу. В момент створення підприємства його початковий капітал сформовано за рахунок майна та коштів, внесених засновниками, що становить власний капітал підприємства. В подальшій своїй діяльності цей суб'єкт господарювання може використовувати лише власний капітал, і в такому разі його вважатимуть найбільш стійким, незалежним. Проте його можливості для розширення масштабів діяльності будуть досить обмеженими, оскільки власні ресурси не можуть забезпечити залучення необхідного додаткового обсягу активів. Так, постає проблема пошуку зовнішніх джерел фінансування. До таких джерел належать, по-перше, ресурси, залучені на добровільних засадах (кредити банків, аванси одержані тощо), по-друге, кошти, які тимчасово залишаються в розпорядженні підприємств на підставі законодавчо врегульованого розподілу національного доходу (кошти, призначені для сплати податків, внесків до Пенсійного фонду тощо), по-третє, кошти, неповернені постачальникам чи іншим кредиторам.

Вартість залученого капіталу, основною часткою якого є зобов'язання, є одним з основних показників, що впливає на прийняття управлінських рішень в системі менеджменту підприємства. Ефективна діяльність сучасних підприємств торговельної галузі значною мірою залежить від управління їх фінансовими ресурсами, що обумовлює необхідність розвитку інформаційної системи управління зобов'язаннями, удосконалення її організаційної структури, визначення принципів утворення та умов розподілу і поєднання інформаційних потоків. Значні перетворення в економіці нашої держави, яка взяла курс на інтеграцію у світове співтовариство, торкнулися і кожного окремого підприємства тієї чи іншої галузі. Ці зміни вимагають перегляду вже сформованих національних положень бухгалтерського обліку, їхнього максимального уточнення і наближення до міжнародних. Велика кількість інструкцій і положень, які були прийняті для регламентації обліку в перехідні часи, мають певні розбіжності і неточності щодо інших нормативних документів. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій досі зазнає змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фінансово-господарська діяльність підприємств зумовлює виникнення багатьох видів зобов'язань і великої кількості кредиторів. Це потребує окремого розгляду питання класифікації зобов'язань, як об'єкта бухгалтерського обліку. Від того, наскільки правильно здійснено поділ та класифікацію об'єктів бухгалтерського обліку, а також від того, наскільки правильно обрано класифікаційні ознаки, залежать організація та ведення бухгалтерського обліку зобов'язань, а також правильне відображення їх у фінансовій звітності. Питання класифікації та групування зобов'язань досліджували у своїх працях такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як Х. Андерсен, Ф.Ф. Бутинця, А. Велш Глен, С.Ф. Голов, М.І. Должанський, О.І. Коблянська, Д. Колдуелл, Б. Нідлз, М.С. Пушкар, В. Сопко, Н.В. Чабанова, Л.В. Чижевська, В.Г. Швець та інші.

Стан вивчення проблеми. Незважаючи на вагомий внесок учених у дослідження зобов'язань та їх класифікації, окремі аспекти цієї проблеми потребують подальшого вивчення. На сьогоднішній день не існує єдиної, загально визначеної, всеохоплюючої класифікації зобов'язань, розробленої з урахуванням максимальної кількості ознак, яка б задовольняла потреби користувачів фінансової звітності.

Мета дослідження. Полягає в дослідженні класифікації поточних зобов'язань в законодавстві та бухгалтерському обліку, що сприятиме отриманню зовнішніми та внутрішніми користувачами необхідної інформації для прийняття ефективних управлінських рішень та обґрунтування теоретичних і методичних

положень, а також розробка практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення інформаційного забезпечення управління поточними зобов'язаннями.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання:

- дослідити економіко-правову сутність і умови виникнення поточних зобов'язань у сучасних умовах господарювання як джерела утворення активів підприємства;
- уточнити класифікацію поточних зобов'язань за різними ознаками відповідно до потреб користувачів бухгалтерської інформації;
- дослідити теоретичні та методичні підходи до визнання поточних зобов'язань на сучасному етапі розвитку економіки.

Викладення основного матеріалу дослідження. Розглянемо класифікацію зобов'язань на рівні законодавства та бухгалтерського обліку. Основними документами, які регулюють зобов'язання в Україні, є Господарський та Цивільний кодекси України.

У ст. 173 Господарського кодексу України господарським визнається зобов'язання, що виникає між суб'єктом господарювання та іншим учасником відносин у сфері господарювання з підстав, передбачених кодексом, в силу якого один суб'єкт (зобов'язана сторона, у тому числі боржник) зобов'язаний вчинити певну дію господарського чи управлінсько-господарського характеру на користь іншого суб'єкта (виконати роботу, передати майно, сплатити гроші, надати інформацію тощо) або утриматися від певних дій, а інший суб'єкт (управлена сторона, у тому числі кредитор) має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку. [1, с. 359]

Питання про господарські зобов'язання, у юридичній літературі вже давно є дискусійним. Використовуючи різні властивості господарських договорів і зобов'язань, вчені пропонують різні варіанти класифікації господарських зобов'язань.

Значну увагу класифікації господарських зобов'язань приділяє В.В. Лаптев. Виходячи із господарсько-правової концепції, він виділяє такі їх види: господарсько-оперативні – це такі, у форму яких втілюється виконання органами господарсько-оперативних функцій, тобто безпосередньої господарської діяльності організацій; господарсько-управлінські – це такі, у форму яких втілюється виконання органами господарського керівництва планово-організаційних функцій; внутрішньогосподарські зобов'язання – це відносини, у форму яких втілюється виконання господарсько-оперативних і господарсько-управлінських функцій у межах одного суб'єкта господарювання. [10, с. 120]

А.Г. Биков запропонував свою класифікацію щодо господарських договорів і зобов'язань, виокремивши при цьому три важливі групи договорів: ті, що опосередковують майнові відносини; ті, що опосередковують організаційні (планово-організаційні) відносини; ті, що опосередковують комплекс майнових і організаційних відносин. [4, с. 86]

Відповідно до підстав, з яких виникають господарські зобов'язання, їх підрозділяють на договірні і бездоговірні. Договірні господарські зобов'язання – це такі зобов'язання, які виникають із договорів, а бездоговірні – такі, що виникають внаслідок заподіяння шкоди, безпідставного придбання або збереження майна. Такий поділ потрібний для розрізнення законодавчої регламентації цих зобов'язань. По співвідношенню прав і обов'язків суб'єктів зобов'язань їх підрозділяють на односторонні і взаємні. В односторонніх зобов'язаннях одна сторона має тільки права, а друга – тільки обов'язки. У взаємних зобов'язаннях кожний із його учасників має як права, так і обов'язки. Залежно від визначеності предмета виконання розрізняють однооб'єктні і альтернативні зобов'язання. Як правило, в однооб'єктних зобов'язаннях предмет становить цілком визначені дії, а коли боржнику

надається право вибору однієї із кількох дій, передбачених договором чи законом, то такі зобов'язання називають альтернативними.

За характером взаємозв'язку одного з одним розрізняють головні і додаткові господарські зобов'язання. Додаткові господарські зобов'язання залежать від головних. Як додаткові вони обслуговують головні зобов'язання найчастіше у вигляді гарантій, а тому автоматично припиняються з припиненням головних зобов'язань.

Залежно від сукупності прав і обов'язків, якими володіють суб'єкти господарських відносин, слід розмежовувати прості і складні зобов'язання. Якщо сторони зв'язані одним правом і одним обов'язком, господарські зобов'язання слід розглядати як прості, якщо ж таких прав і обов'язків більше, ці зобов'язання розглядаються як складні.

Отже, в господарських відносинах виникають такі зобов'язання: по передачі майна у власність, на праві господарського відання чи оперативного управління; з оплати майна (купівля-продаж, поставка, контракція); з передачі майна в користування за плату (оренда); з виконання робіт (підряд на капітальне будівництво); з надання послуг (комісія, експедиція, схов); з перевезення; пов'язані з розрахунками і кредитуванням (банківське кредитування, договори банківського рахунку, розрахункові відносини); із страхування; із сумісної діяльності; охоронні (зобов'язання, які виникають із заподіяння шкоди, безпідставного придбання або збереження майна).

Як самостійний вид господарських зобов'язань Господарським кодексом (ГК) України виокремлено: організаційно-господарські зобов'язання, що виникають у процесі управління господарською діяльністю між суб'єктами господарювання та суб'єктом організаційно-господарських повноважень (ст. 176 ГК України); соціально-комунальні зобов'язання суб'єктів господарювання по створенню суб'єктами господарювання спеціальних робочих місць для осіб з обмеженою працездатністю та організацію їх професійної підготовки (ст. 177 ГК України); публічні зобов'язання суб'єктів господарювання, які відповідно до закону та своїх установчих документів зобов'язані здійснювати виконання робіт, надання послуг або продаж товарів кожному, хто до них звертається на законних підставах.

Також слід виокремити зобов'язання з участю третіх осіб. Треті особи пов'язані лише з одним із основних суб'єктів – з кредитором або з боржником і таким чином є самостійними суб'єктами цих відносин.

Розглянемо законодавче регулювання зобов'язань та їх класифікацію у зарубіжних країнах. Так, згідно з Німецьким Цивільним кодексом (НЦК) зобов'язання – це правовідношення, в якому кредитор має право вимагати від боржника виконання дій, які реалізують обов'язок, або утримання від виконання певної дії. Найбільш загальним є поділ зобов'язань за підставами виникнення: із угод (договірні); переддоговірні (виникають внаслідок взаємодії договірних відносин з соціальним контрактом) і квазідоговірні (з відносин, схожих із договірними); із закону (виникають із ведення справ без доручення, безпідставного збагачення, незаконних дій, утримання, спадкування тощо) [8, с. 334].

У Франції Цивільний Кодекс (ФЦК) не дає легального тлумачення поняття "зобов'язання", а доктрина, виходячи з поняття договору, визначає його як правовий зв'язок, у якому одна особа зобов'язується стосовно іншої до певного надання, вчинення дії чи утримання від певних дій. Надається такий поділ зобов'язань: а) договірні і не договірні.

У праві Англії та США не існує системного підходу до класифікації зобов'язань, оскільки немає законодавства, яке б визначало загальні принципи й систему підстав виникнення зобов'язань. Наводиться класифікація зобов'язань, яка має суто науковий характер і передбачає такі підстави їх виникнення: договір; делікт; квазідоговір (дії однієї особи, що вчинюються з її власної волі від імені іншої, з яких виникають обов'язки перед третіми особами); інші підстави [3, с. 45].

Різні погляди щодо класифікації зобов'язань мають вітчизняні та зарубіжні вчені-економісти, тому потребує детального дослідження. Так, М.С. Пушкар зобов'язання поділяє на довготермінові та поточні. Н.В. Чебанова і Ю.А. Василенко зобов'язання класифікують на довготермінові, поточні, забезпечені, непередбачені [13, с.87]. С.Ф. Голов, окрім цього, поділяє зобов'язання залежно від порядку визначення їхньої суми на реальні та потенційні. Реальні зобов'язання (довготермінові, поточні) виникають на основі

договору, контракту, одержаного рахунку. Сума платежу за потенційними зобов'язаннями залежить від подальших подій і визнається за умови, що вона може бути виміряна з певною достовірністю та існує ймовірність зменшення економічних вигод у майбутньому внаслідок їхнього погашення. Потенційні зобов'язання поділяються на забезпечені та непередбачені зобов'язання [5, с. 321]. Такий поділ зобов'язань є важливим, оскільки підприємство зможе визначити реальну суму своїх зобов'язань та встановити ті, які є лише потенційними.

Згідно з П(С)БО 11 "Зобов'язання" передбачено такі види зобов'язань: довготермінові; поточні; забезпечені; непередбачені зобов'язання; доходи майбутніх періодів [2, с. 32].

Т.А. Бутинець, Л.В. Чижевська, С.Л. Береза зобов'язання поділяють на: монетарні й немонетарні; поточні і майбутні; довготермінові та поточні; фактичні, оціночні й умовні [6, с. 50].

Така класифікація зобов'язань дасть змогу глибше зрозуміти їхню суть, а також допоможе бухгалтерам і керівникам отримувати різнобічну інформацію про заборгованість з метою ефективного ведення фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання.

У зарубіжній науковій літературі поточні зобов'язання за ступенем ймовірності поділяють на фактичні, оціночні та умовні. Зокрема, Б. Нідлз, Х. Андерсон, Д. Колдуелл дають таку характеристику цим видам зобов'язань: 1) Фактичні (definitely determinable liabilities) – виникають з договору, контракту або на основі законодавства. Вони можуть бути підраховані точно. Фактичні зобов'язання включають в себе заборгованість по рахунках, векселях, дивидендах до оплати, податку з продаж, нарахованій заробітній платі тощо.

2) Оціночні (estimated liabilities) - це зобов'язання, точна сума яких не може бути визначена до настання певної дати. Прикладами таких зобов'язань є податки на прибуток, виплати по гарантійних зобов'язаннях та оплата відпусток.

3) Умовні (contingent liability) - неіснуючі зобов'язання. Тим не менше вони є потенційними зобов'язаннями, оскільки залежать від майбутньої події, що виникає від минулої угоди. Умовні зобов'язання класифікують на припустимі, ймовірні, можливі [11, с. 179].

Бруунлі та І.Річард наводять свою класифікацію зобов'язань. Вони класифікують поточні зобов'язання на: непередбачувані операційні зобов'язання; короткотермінові зовнішні фінансові зобов'язання; передоплати покупців (клієнтів); поточні зобов'язання як результат обачливих дій; поточні зобов'язання перед зовнішніми суб'єктами господарювання [14, с. 496]. Подібну класифікацію поточних зобов'язань у зарубіжних країнах подає О.В. Солов'ова. Вона виокремлює такі їхні види:

а) детерміновані, або чітко визначені зобов'язання (determinable liabilities), до яких належать рахунки до оплати; векселі до оплати; частина довготермінової заборгованості, термін оплати якої завершується в поточному році; дивіденди до виплати; поворотні депозити і аванси; доходи майбутніх періодів; нараховані зобов'язання; податки до виплати;

б) можливі, або непередбачені, умовні потенційні зобов'язання (contingent liabilities). Інші в складі цієї групи виокремлюють оціночні зобов'язання (estimated liabilities).

Зауважимо, що у вітчизняній практиці гарантійні зобов'язання та зобов'язання з оплати відпусток зараховують до складу забезпечень, а умовні вважаються непередбаченими. Відповідно до п.6 П(С)БО 11 "Зобов'язання" забезпечення, непередбачені зобов'язання та доходи майбутніх періодів становлять окремі види зобов'язань на рівні з поточними і довготерміновими.

Проте у вітчизняній науковій літературі інколи зустрічаються і наведені вище класифікації поточних зобов'язань. Такий поділ поточних зобов'язань, але з прив'язкою до національних Положень (стандартів) бухгалтерського обліку подано у працях С.Ф. Голова, Ф.Ф. Бутинець, Р.Е. Грачової, Т.А. Бутинець, Л.В. Чижевської, С.А. Берези.

Зокрема, Р.Е. Грачова вказує, що "за міжнародною обліковою традицією всі поточні зобов'язання умовно поділяються на дві групи: фактичні зобов'язання; оціночні зобов'язання. Фактичні зобов'язання випливають із контрактів, договорів тощо і вони є результатом першої події в угоді, яка відбулася на користь підприємства. Оціночні зобов'язання – це заборгованість, точна сума якої не може бути визначена до настання певних подій або дати".

С.Ф. Голова, по-перше, поточні зобов'язання вважає лише однією із складових реальних зобов'язань, по-друге, потенційні виокремлює як групу, не прив'язану до поточних зобов'язань. Такий поділ зобов'язань є більш логічним, оскільки відповідає структурі балансу та визначенню реальних і потенційних зобов'язань.

Аналогічну позицію при поділі зобов'язань відстоюють Ф.Ф. Бутинець, Т.А. Бутинець, Л.В. Чижевська і С.А. Береза, проте вони подають більш ширшу класифікацію поточних зобов'язань, виокремлюючи в їхньому складі оціночні.

Аналізуючи вищевказані класифікації, приходимо до висновку, що поділ зобов'язань на фактичні (реальні, детерміновані), оціночні та умовні (потенційні, можливі) доцільно застосовувати не до поточних, як це прийнято у зарубіжній практиці, а до всіх видів зобов'язань, як це пропонують вітчизняні науковці.

На основі проведеного дослідження, враховуючи вимоги П(С)БО 2 "Баланс" та П(С)БО 11 "Зобов'язання", можна зробити висновок, що структура фактичних, оціночних і умовних зобов'язань повинна мати такий вигляд: 1) фактичні – це сума довготермінових і поточних зобов'язань; 2) оціночні зобов'язання передбачають усі забезпечення; 3) умовні зобов'язання включають усі непередбачені зобов'язання.

Найважливішим критерієм поділу зобов'язань є термін погашення, оскільки він є основою відображення зобов'язань у балансі та базою для дослідження. Статті пасиву балансу розміщені в порядку зростання термінів їх погашення. Групування зобов'язань за строком їх погашення, при формуванні структури пасиву балансу, неможливо уникнути. Дана класифікація має визначальне значення при оцінці платоспроможності підприємства за даними його фінансової звітності. Адже, якщо при аналізі звітності господарюючого суб'єкта виходимо з припущення безперервності його діяльності, то, оцінюючи платоспроможність підприємства, зіставляємо найбільш ліквідні активи з короткостроковими боргами. Разом з тим, прийнятий нормативними документами критерій класифікації зобов'язань за терміном їхнього погашення ускладнює такий аналіз. Єдиним тимчасовим критерієм, за яким поділяються зобов'язання підприємства, є 12 місяців. Звідси борги підприємства терміном погашення через 3 і через 333 дні з дати складання балансу однаково будуть представлені в ньому як поточні зобов'язання. Це стосується і прострочених поточних зобов'язань, тобто за якими вже минув не тільки строк їх погашення, а й які перебувають на балансі підприємства більше 12 місяців з дати їх виникнення. Прийнятий порядок створює ситуацію, за якою бухгалтерський баланс більше відображає вірогідність кому повинно сплатити підприємство (постачальникам, працівникам, акціонерам, бюджету, органам соціального забезпечення тощо), чим коли воно повинно оплатити ці зобов'язання. Отже, виникає необхідність у наданні інформації щодо ступеня своєчасності погашення поточних зобов'язань.

Так, наприклад, у Франції поділ зобов'язань за строками погашення наводиться у примітках до річної звітності (один рік, від двох до п'яти років і більше п'яти років), а також за видами їх розбиття за строками (поточні борги, банківські овердрафти, заборгованість перед постачальниками, за податками і соціальними платежами тощо).

Цінність фінансових звітів також полягає у непереважанні інформацією, тому за бажанням користувачів інформації додатковий пояснювальний матеріал до фінансової звітності доцільно наводити окремо в розрізі тих статей, які цікавлять користувача або які цілі переслідує користувач інформації.

Згідно з П(С)БО 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності", користувачами звітності є фізичні та юридичні особи, що потребують інформації про діяльність підприємства для прийняття рішень, а саме керівництво підприємства, власники (засновники), органи статуправління, відомства або інший орган, яким підлегле дане підприємство, податкова інспекція, інвестори, банки, аудиторські фірми, агенція з питань запобігання банкрутству. У такому випадку, додаткова інформація про поточні зобов'язання може формуватися залежно від користувача, тобто систематизація інформації за користувачами може бути прийнята як критерій для подальшої класифікації поточних зобов'язань. Кожен з вищезазначених користувачів має свій інформаційний інтерес щодо поточних зобов'язань підприємства.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Результати проведеного нами дослідження аналізу різних класифікацій поточних зобов'язань іноземними та вітчизняними вченими, а також вивчення зобов'язань в законодавстві свідчать про необхідність її систематизації та узагальнення. Це дасть змогу отриманню зовнішніми та внутрішніми користувачами необхідної інформації для прийняття ефективних управлінських рішень.

Дослідивши теоретичні та методичні підходи до визнання поточних зобов'язань на сучасному етапі розвитку економіки, а також підходи до класифікації поточних зобов'язань вчених-економістів, пропонуємо наступну спільну класифікацію зобов'язань як у науковій бухгалтерській, так і у нормативно-правовій літературі, за відповідними критеріями:

- 1) за співвідношенням прав і обов'язків: односторонні, взаємні;
- 2) за визначеністю предмета виконання зобов'язання: однооб'єктні, альтернативні;
- 3) за характером взаємозв'язку: головні, додаткові;
- 4) за складністю погашення: прості, складні;
- 5) за часом виникнення: теперішні, майбутні;
- 6) за способом погашення: монетарні, немонетарні;
- 7) за можливістю оцінки: фактичні, оціночні, умовні;
- 8) за вартістю: відсоткові, безвідсоткові;
- 9) за об'єктом зобов'язання: перед банками, за векселями, з постачальниками і підрядниками, за податками, з страхування, перед працівниками, з учасниками, інші;
- 10) за формою залучення: грошові, товарні; за видом діяльності: операційні, фінансові, зобов'язання, які виникли внаслідок іншого виду діяльності.
- 12) за економічним змістом:

– товарна заборгованість: за продукцію і товари; за послуги, за роботи;

– нетоварна заборгованість, з оплати праці, за податками і зборами, за фінансовими операціями тощо.

- 13) за ознакою дотримання строків погашення: поточні зобов'язання, за якими термін оплати не настав, відстрочені поточні зобов'язання, прострочені поточні зобов'язання, поточні зобов'язання, за якими закінчився строк позовної давності;
- 14) за ймовірністю погашення: сумнівні поточні зобов'язання, безнадійні поточні зобов'язання;
- 15) за відображенням в балансі: реальні (балансові), консенсуальні (позабалансові).

Список використаної літератури:

1. Господарський Кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV, зі змінами та доповненнями.
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 "Зобов'язання", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31.01.2000 р. № 20, зі змінами та доповненнями.
3. Бернхем В. Вступ до права та правової системи США. – К.: Україна, 1999.
4. Бьков А.Г. Система хозяйственных договоров // Вестник МГУ. – 1974.
5. Бухгалтерський облік та фінансова звітність в Україні: Навчально-практичний посібник / За ред. С.Ф. Голова. – Дніпропетровськ, ТОВ – Баланс-Клуб, 2000. – 768 с.
6. Бухгалтерський облік. Навчальний посібник / Т.А. Бутинець, Л.В. Чижевська, С.Л. Береза; За ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. – Житомир: ЖІТІ, 2000. – 672 с.
7. Генеза ринкової економіки (політекономія, мікроекономіка, макроекономіка, економічний аналіз, економіка підприємства, менеджмент, маркетинг, фінанси, банки, інвестиції, біржова діяльність): Терміни, поняття, персоналії / Укладачі: В.С. Іфтемичук, В.А. Григор'єв, М.І. Маниліч, Г.Д. Шутак. За наук. ред. Г.І. Башнянина і В.С. Іфтемичука. – К.: – Магнолія плюс, 2004. – 688 с.
8. Жалинський А., Рерихт А. Введение в немецкое право. – М.: Спарк, 2001. – 744 с.
9. Коблянська О.І. Фінансовий облік: Навч. посіб. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2007 – 471 с.
10. Лалтєв В.В. Хозяйственное право. – М.: Юрид. лит., 1983. – С. 149.
11. Нидлз Б., Андерсен Х., Колдуэлл Д.: Принципы бухгалтерского учета / Пер. с англ. Соколова Я.В. – 2-е изд. – М.: Финансы и статистика, 1994. – 496 с.
12. Пушкар М.С. Фінансовий облік: Підручник / М.С. Пушкар. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. – 628 с.
13. Чебанова Н.В. Бухгалтерський фінансовий облік: посібник / Н.В. Чебанова, Ю.А. Василенко. – К.: Видавничий центр "Академія", 2002. – 672 с.
14. Fundamental concepts in liability valuation and reporting / In Brownlee and Richard E. (eds.), Corporate Financial Reporting: Text and Cases. Boston: Irwin / McGraw-Hill, 1998.

ПТАШНИК Альона Миколаївна – аспірантка Київського національного торговельно-економічного університету